

Nicolae IORGA

ISTORIA ROMÂNILOR

Vol. II

OAMENII PĂMÂNTULUI
(până la anul 1000)

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

TABLA MATERIILOR

Cartea I-a. **AMINTIREA IMPERIULUI**

CAPITOLUL I. Barbarii și Imperiul	7
CAPITOLUL II. „Provincialii”	12
CAPITOLUL III. Reromanizarea politică.....	31
CAPITOLUL IV. Criza gotă.....	61

Cartea a II-a. **CREAȚIUNEA ROMÂNEASCĂ**

CAPITOLUL I. Formele de viață	87
CAPITOLUL II. „Legea” românească.....	91
CAPITOLUL III. Neamul	120
CAPITOLUL IV. Limba	125
CAPITOLUL V. Grupările politice fundamentale	165

Cartea a III-a. **ÎNTRE ÎMPĂRATUL ROMAN ȘI HANUL TURANIC**

CAPITOLUL I. Opera Împăratului Teodosiu	187
CAPITOLUL II. În umbra lui Attila.....	202
CAPITOLUL III. Criza socială sub Imperiul restabilit	213
CAPITOLUL IV. Ridicarea elementului latin	221
CAPITOLUL V. Viața populară romană	226

Cartea a IV-a. **REGIMUL „NOULUI AUGUST” IUSTINIAN**

CAPITOLUL I. Baza romană	243
CAPITOLUL II. Românii în Imperiul avar	253
CAPITOLUL III. Sinteza slavă	262
CAPITOLUL IV. Influențe slavo-românești.....	288
CAPITOLUL V. Românii până la noile colonizări de barbari (sec. VII-VIII)	320
CAPITOLUL VI. Elementul vechi românesc și colonizarea bulgarilor	326

Cartea a V-a. **ROMÂNII DIN JOS ÎN JURUL ANULUI 1000**

Stări și mișcări vlahe în Balcani.....	363
--	-----

TABLA ilustrațiilor	375
---------------------------	-----

CAPITOLUL I.

Barbarii și Imperiul

În Apus, numai prin ultimul sfert al secolului al III-lea, condițiile contactului cu barbarii au fost deosebit de sălbatice. În sfărâăturile de marmure linse de flăcări, în obiectele mărunte făcute bucăți, în grămezile de monede ascunse Jullian vedea grozăvia lor¹.

O oarecare ruralizare pare a se pronunța și în Galia însăși². Se lucrează pământul ca la câmp înăuntrul zidurilor în secolul al IV-lea³. Un fenomen asemănător se petrece tot atunci în Belgia, unde în calea francilor germani se îngrămădesc ruinele⁴.

Tabloul pe care ni-l prezintă istoricul modern al Galiei e al unei provincii fundamental ruinate în care s-au făcut în grabă eforturi disperate pentru a se întări măcar câteva cetăți capabile de a rezista⁵. E aceeași operă care se face tot atunci pe malul drept dunărean, care n-a fost părăsit, al Scitiei Minore, la Ulmetum și la odată strălucitoarea cetate a istrienilor.

Și Jullian observă și altceva: *Imperiul trece, de pe urma greșelilor sale, printr-o îngrozitoare criză care mănâncă orașele*. Le vedem pustiindu-se, fără nicio amenințare străină, în Nordul Italiei și pe Adriatică⁶.

¹ Jullian, *Histoire de la Gaule*, IV, p. 601.

² *Ibid.*, pp. 603-4.

³ Libanius, *Orationes*, XVIII, p. 35. Semnalat de Jullian, *o.c.*, VII, p. 26, nota 6.

⁴ Schuermans, în *Bulletin des commissions royales d'art et d'archéologie*, XXIV (1890), p. 189 și urm.

⁵ Jullian, *o.c.*, VII, p. 19 și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 26, nota 6.

În ce privește Britania Mare, se crede astăzi că teribilele jelanii retorice ale lui Nonnius și chiar pesimismul lui Beda sunt exagerate¹. Spectacolul Daciei în momentul primelor năvăliri se poate restitui deci prin cazuri asemănătoare. Astfel se putea spune că, înainte de refacerea de către Iulian, Nicopolul lui August era în ruine: „prădate (*lacerae*) casele nobililor, fără coperișuri forurile, totul era plin, după stricarea apeductelor, de murdărie și praf”. Atena însăși „își pierduse orice îngrijire publică și privată”. Eleusis era în dărâ-mătură².

În „părăsirea” Daciei însă nu se poate vorbi de o invazie și încă de una distrugătoare.

Tendențele chiar de nimicire ale germanilor au fost respinse încă de Jung: „O distrugere a populației unei țări cucerite de ei nu se întâlnește nicăieri din partea germanilor pe pământ roman. Nu erau așa de numeroase semințiile lor ca să fi putut să se lipsească de puterile de muncă existente: aveau totdeauna nevoie de ajutoare (*Knechte*); cu cât mai multe căpătau, cu atât mai bine”³. Nicăieri n-a fost măcar o pătrundere prin văi, și e neadmisibil să se caute urme de goți prin Nordul munților moldovenești, unde s-ar fi recunoscut urme și un chip din vremea năvălirilor⁴.

¹ V. și Cunningham, în *The growth of english industry and commerce during the early and middle ages*, Cambridge, 1890, p. 92: „It is possible that the statements of Bede and Nonnius, who are inclined to moralise on the events, are somewhat exaggerated or only refer to special localities”. Dar observă că, dispărând creștinismul și limba, trebuie să fi fost o rupere de continuitate. Ajunge, spune el, „un foarte mic element de supraviețuire a populației pentru a păstra vechile nume locale și a menține și puțin temei” (p. 140). V. și Charles Roach Smith, *Collectanea antiqua*, V, 1861 (p. 129); despre urmele după retragere. V. și Jung, *Die Anfänge der Romaenen*, în *Zeitschrift für osterreichische Gymnasien*, 1876. Cf. *Historisches Taschenbuch*, 1874, și *Hermes*, IV, p. 99 și urm.

² Mamertinus către împăratul Iulian, în *Panegyrici veteres*, II. ed. 1779, pp. 146-7.

³ *Römer u. Rom.*, p. 183. Și el observă că pentru asimilare aici nu era timp (*ibid.*, pp. 183-4).

⁴ Prima semnalare de I. Bianu, în *Mem. Ac. Rom.*, secț. lit., 191. Discuția următoare e prea puțin serioasă ca să poată interesa.

Pentru raportul regilor goți în situație de drept față de populația romană, iată ce scria un învățat german¹: „Regii (statelor germane alcătuite în Apus) n-au domnit cumva numai prin dreptul de cucerire asupra provincialilor romani supuși, ci într-un fel de raport de drept către Imperiul roman care continua să existe”.

Imperiul poate să păstreze pe barbari, poate să-i cazeze, să-i gonească. Astfel adevăratul urmaș al lui Aurelian, Probus (276-82), întors din Tracia, mută în Balcani 100.000 de „bastarni”, „care toți au păstrat credința”² și mulți gepizi, greuthungi goți, vandali, „care toți au călcat-o”³.

Și vandalii dacă stau în Africa, la 438, e pentru că li s-a dat de Imperiu sălaş pe trei ani⁴.

Goții, federați, noi soldați ai Imperiului, fără regi, – nu se pomeneste niciunul în curs de un veac –, nu sunt altă „nație”, în altă „patrie”.

De fapt nu putea să fie decât un singur stat, fermecând și dominând suflătește și pe cei care-l amenințau și-i prădau teritoriul⁵.

Hotarele se păstrează cu îngrijire în aceste părți. Astfel, d. Filov a găsit în Balcani o inscripție către împărații Carus și Carinus (282-3), urmașii lui Probus, în care e vorba de

¹ Otto Karlowa, *Römische Rechtsgeschichte*, I, Lipsca, 1885, p. 947.

² Qui omnes fidei servarunt.

³ Qui omnes fidei fregerunt; Jung, *Römer und Rom.*, pp. 126-9.

⁴ Data eis ad habitandum per triennium in loco Africae portione Hipponae; Prosper de Aquitania. Dacă au Cartagina, e o călcare de pact; *ibid.*, la a. 442. Urmează împărțirea provinciei; *ibid.*, la a. 445. Și vizigoții au „paci placita”. E vorba numai de o *habitatio*, en *limites*; *ibid.*, la a. 441. Vizigoții „cer pacea umil”; același, la a. 442.

⁵ Gădesc părerea și la Ludwig Schmidt, în *Forschungen und Fortschritte*, 1, august 1935: „Den Römern war von jeher jeder Untertan, gleichviel welcher Nationalität, willkommen, der sich ihrem Staatswesen einfügte. Die Goten galten nach Auffassung der kaiserlichen Regierung immer noch als reichsangehörige Föderaten; sie hatten den Krieg geführt nicht als souveränes Volk, sondern als Aufrührer, die nach erfolgter Begnadigung wieder in die frühere Rechtsstellung als kaiserliche Soldaten zurücktraten” p. 283). – Elemente germanice pătrund așa și până în N.-E. Ardealului, V. *Korrespondenzblatt*, XIV 1891), p. 97 și urm.

„punerea unui hotar nou”, „i[i]nter du as Dacias”, cel vechi fiind „delapsus”¹.

Raportul fusese și a rămas, nu de osebite între două țări, ci de o convenție între federații goți și Imperiu, care *era și Imperiul lor*. O recunoaște și Mommsen².

Și August vorbește, în inscripția comemorativă, de bastarni care „i-au cerut prietenia”³.

Numele de *Gothia* nu se întâmpină în niciun izvor din secolul al III-lea; numai târziu lordanes o numește așa pentru a glorifica neamul căruia-i servește. Pentru contemporanii părăsirii oficiale e numai opoziția între *Imperium* și formația corespunzătoare, *barbaricum*. Mai târziu chiar vom avea o *Avarie*⁴, fiindcă aici, în Panonia, este forma de stat deosebită.

Nu exista, deci, o Goție de stat recunoscută de Roma. Numai în secolul al V-lea se cunoaște această *Gothia*⁵.

Astfel, are deplină dreptate Pârvan când consideră pe goți ca „de la 270 înainte oarecum reprezentanții oficiali ai siguranței publice”⁶. O cedare analogă au făcut-o doar Grațian și Teodosiu față de aceiași goți un secol mai târziu¹.

¹ *Klio*, 1912, p. 236; *Rev. arch.*, XX 1912²), p. 467, no. 200. Cf. Ilie Gherghel, *Zur Frage der Urheimat der Romänen*, Viena 1910; Kalopothakes, Ὁ χωρισμὸς τῆς στρατιωτικῆς κ. ἡ ῥωμαϊκῆ διοικήσεως παρὰ τὸν κἄτω Δούναδιον, Atena, 1894.

² Și Schiller, *Gesch. des röm. Reiches*, I², p. 853, vorbește de sistemul de camuflare și de „tratate de comerț” cu noii daci, goți (*Vertuschungssystem*).

³ *C.I.L.*, III, p. 796.

⁴ *După Jung*, Römer und Romanen.

⁵ Epifaniu, *Adversus haereses*, III, 1, 14: Εἰς τὰ ἐσώτατα τῆς Γοθίας. Cf. și Augustin, *De civitate Dei*, XVIII, 2: „in ipsa Gothia”. Cf. și Γετικὴ la Filostorgiu, *Hist. Eccl.*, II, 5 la Waitz, *Ulfila*, p. 59.

⁶ *Contribuții epigrafice*, p. 11. Pentru federați v. Mommsen, *Das römische Militärwesen seit Diocletian*, în *Hermes*, XXIV, p. 215 și urm., mai ales p. 218, nota 3: „Am Häufigsten gedacht wird der Föderation in dieser Epoche bei den schon genannten Fürsten der römischen Saracenen und vor allen bei den auf das rechte Donauer übergetretenen Gothen”. Și *desigur și când erau pe malul stâng*. Dar Mommsen citează numai pe Claudiu, în *Rufinum*, II, 75, pe Malchus, în *Fr. Hist. Gr.*, fr. 11, pe Suidas,

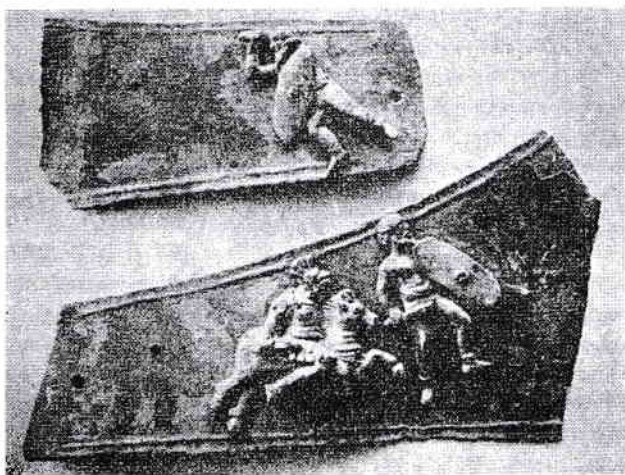

Fig. 1. Din luptele romanilor cu barbarii. Sculpturi pe metal aflate în Ardeal. *Arch.-epigr. Mitt.*, XI-XII, tabl. 4

La ei, cum a fost apoi cazul cu tătarii, se puteau adăugi și provincialii înșiși. Astfel, E. Blochet a scris despre cucerirea arabă: „Armatele musulmane, care erau un pumn de oameni în vremea de la Bedr și de la Ohod, făcură avalanșă în calea lor: ele bătură pe Cesari și Chosroi cu propriii lor supuși, pe care-i atraseră după ele... Mohammed ar fi fost foarte mirat dacă ar fi văzut ce a făcut lumea Califatului din Islam²”.

Aici ca și aiurea, Imperiul nu era un obiect de ură sau de dispreț, *ci un model*, un îndreptar³.

Barbarii rămâneau, de altfel, *clienții* statornici ai orașelor de comerț de pe malul drept, a căror activitate n-a încetat desigur niciun moment. De aceea monede romane se află în Ardeal până în secolul al VI-lea⁴.

la Φοιδεράτοι, pe Procopiu, *De bell. goth.*, IV, 5 și chiar pe Iordanes, VIII, 188 (ed. Mommsen).

¹ După Mommsen, la Waitz, *o.c.*, pp. 32-3.

² *Rev. Arch.*, IX (1907¹), pp. 196-7 și elemente de transmisiune ca la arabi.

³ Pentru moștenirea culturii de către barbari, Jung, *Rom. Landsch.*, p. 405, nota 4.

⁴ Jung, în *Zeitschrift für österreichische Gymnasien*, 1876, p. 103.

CAPITOLUL II.

„Provincialii”

Sub raportul politic, desigur că hotărârea lui Aurelian nu era un act de deserțiune și umilire; s-ar putea admite mai curând un motiv de localism ambițios pentru însuși ținutul său de origine. Căci, născut și crescut în provincia de la Sud, el a căutat s-o întărească pe aceasta printr-o operă de concentrare de care s-ar fi mândrit. Dar o asemenea considerație nu e necesară îndată ce ne gândim că Imperiul putea ocupa și părăsi militar o regiune sau alta, dar dreptul său mai presus de al oricui, dreptul acesta unic rămânea. Cineva admite chiar că Aurelian a „împoporat astfel câmpiile goale din Iliria (*sic*) și Moesia”¹. De altfel și față de August s-a pretins că a dat numele de „Germania” teritoriului de la Rin ca să acopere părăsirea militară a Germaniei adevărate².

E adevărat că istoria nu învrednicește pe „provinciali” de atenția ei.

În Egipt, așa de adânc pătruns de creștinism, nu s-a găsit „în sute de scrisori de papirusuri nicio urmă înainte de jumătatea secolului al III-lea”³.

Ar fi de discutat asupra sensului însuși al cuvântului *provinciales*. Dacii din sate, încă incomplet romanizați, erau ei cuprinși în această democrație?

¹ *Rhein. Mus.*, III, p. 17.

² Miss Manley, *Effects of the Germanic invasions in Gaul*, p. 30, nota 19.

³ Ulrich Wilcken, în *Forschungen und Fortschritte*, 1936, p. 90. V. și Philippide, în *Viața Rom.*, martie, aprilie, mai 1916 (despre românii sub nume străin).

Să nu uităm apoi pe Dacii de peste hotar, așa de vioii și de temuții carpi, a căror coborâre a trebuit să urmeze îndată după părăsirea oficială a provinciei.

Cu dreptate întreabă un cercetător german mai recent ce s-a făcut cu ciobanii, care nu sunt pomeniți nici de Eutropiu¹. Și e de observat că acești transhumanți nu puteau trece la ordin pe o nouă hartă. Iernarea ciobanilor mocani în Țara Românească e astfel cea mai bună dovadă de permanență. Cum oare s-ar fi putut stabili, în cazul unei veniri de peste Dunăre, o înțelegere între regalitatea ungurească și imperiul cuman pentru această trecere, în condiții care din veac în veac au rămas neschimbate, cu un caracter vădit arhaic? E vorba, evident, de o formă de viață păstorească mergând până în vremea dacică.

În ce privește viața ce s-a putut duce, îndată după măsura lui Aurelian, un cercetător francez, ciudat, dar pe nedrept uitat, se exprimă așa: „o invazie nu face să dispară niciodată decât o parte din populația supusă”², – și invazia, în sensul tradițional al cuvântului, *nici nu era*.

Dispariția cetăților era lucrul cel mai ușor. În adevăr, cele mai multe erau numai colecții de birouri, ca Sarmizegetusa, oficii economice ca Napoca, puncte de ocupație, ca Porolissul și Romula, stații de vameși, ca Tierna și Pons Augusti. Era un singur adevărat oraș, cu adânci rădăcini în țară, răspunzând unor nevoi în toate domeniile, și militare și negustorești: Apulum, poate un Ampulum sau Ampelum dacic, răsbotezat de romani (și azi se păstrează Ampoița). Acolo cetatea nu mai e o amintire, ca în „grădiștea” Sarmizegetusei, ci, ca la Moigrad, un grad „actual”, păstrat în traducerea șefului slav care cândva s-a așezat acolo, în marginea Transilvaniei, când ai lui au plecat la vale: Belgradul.

¹ Tamm, *Ursprung der Rumänen*, pp. 73-4. El se întreabă și care era valoarea pentru fisc, singura decisivă, a unor asemenea elemente (*ibid.*, p. 75).

² Lumière, *Étude sur les Celtes*, p. 269.

De pe urma acestei lente pieiri a orașelor, ca și în alte țări (și în Cipru), *forum*, care dă la francezi *foire*, *fuero* la spanioli, a dispărut aici cu totul, ca și grecescul *emporion*, de unde Ampurias în Peninsula Iberică. De altfel, sensul de „loc fortificat” al *cetății* nu arată părăsirea Daciei, ci păstrarea și apărarea ei.

Și, astfel, o comunicație recentă, în legătură cu noi descoperiri ale cercetătorilor olteni, pe care o dădea, la 28 iunie 1935, ziarul *Curentul*, e, în această privință, de cea mai mare însemnătate: „Între hotarul comunelor Cârna și Bistrețul, drept în malul Dunării, la postul de grăniceri Cetatea, apele râului lasă în fiecare vară bogate urme dintr-o cetate romană. Atât ceramica, pe cât și monedele descoperite arată că această fortificație romană a avut legături cu malul drept al Dunării chiar după părăsirea Daciei de către legiunile romane.

„Ultimele cercetări ne arată, de altfel, că nu numai orașele și cetățile romane de pe malul Dunării, de exemplu Turnul-Severin (Drubeta), Celeiul (Sucidava) etc., au fost locuite, dar chiar și în interiorul Olteniei, până la linia marelui val roman, numit „Brazda lui Novac”, atât așezările romane fortificate, cât și așezările civile daco-romane au continuat a fi locuite, având puternice legături cu Moesia”.

De altfel, Dacia nu era singură, izolată. Părerea lui Pârvan că, „cu toate năvălirile barbare, viața civilizată în centrele antice dobrogene nu încetează a dăinui în formele ei originale, supunând ea sufletește pe barbarii federați, iar nu lăsându-se barbarizată de aceștia”, e de primit întregă¹.

Obiecția lui Rösler că provinciile de pe malul stâng erau despoporate de năvălirile barbarilor, mult loc fiind la dispoziția noilor veniți, cade, când se gândește cineva că *aceeași stare de lucruri era pe ambele maluri și că a aduce pe cei de pe malul stâng pe cel drept era a-i expune aceleiași soarte, așa încât nu era nici nevoie de strămutare pentru dânșii, nici pentru ceilalți, în vederea năvălirilor viitoare, o consolidare durabilă. Iar argumentul că astfel provincialii scăpau de*

¹ *Cetatea Tropaeum*, p. 129.